

19. ve 20. Yüzyılda
ANAVARZA
Yıkık Kentin Ziyaretçileri

Dr. Hasan BUYRUK

© Copyright 2026

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN 978-625-375-974-2	Sayfa ve Kapak Tasarımı Akademisyen Dizgi Ünitesi
Kitap Adı 19. ve 20. Yüzyılda ANAVARZA Yıkık Kentin Ziyaretçileri	Yayıncı Sertifika No 47518
Yazar Hasan BUYRUK	Baskı ve Cilt Vadi Matbaacılık
Yayın Koordinatörü Yasin DİLMEN	Bisac Code HIS054000
Kapak Resmi William Burckhardt Barker'den Düzenlenmiştir.	DOI 10.37609/akya.4103

Kütüphane Kimlik Kartı
Buyruk, Hasan.

19. ve 20. Yüzyılda ANAVARZA Yıkık Kentin Ziyaretçileri / Hasan Buyruk.
Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2026.
176 s. : resim, şekil, çizim. ; 160x235 mm.
Kaynakça var.
ISBN 9786253759742

GENEL DAĞITIM
Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A
Yenişehir / Ankara
Tel: 0312 431 16 33
siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Kilikya tarih boyunca pek çok medeniyete ve kültürlerine ev sahipliği yapmış büyük bir coğrafi alandır. Bu coğrafyanın bir parçası olan Anavarza, medeniyet tarihine ışık tutacak pek çok gelişmeye ev sahipliği yapmıştır. Bünyesinde barındırdığı çeşitli topluluklar ve farklı siyasi yapılanmalardan ötürü Anavarza coğrafyası çok köklü ve zengindir. Ovalık Kilikya'nın en önemli şehirlerinden biri olan Anavarza, Kale-kent özellikli yapısıyla tarihi çok eski devirlere kadar uzanmaktadır. Anavarza kenti esas itibarıyla tarihsel süreç içerisinde Roma İmparatorluğu zamanında önem kazanmaya başlamıştır. Tarihi gelişimi, stratejik konumu ve savunmaya elverişli yapısı ile önem kazanan Anavarza kenti yüzyıllar boyunca da pek çok saldırı ve istilaya uğramıştır.

Tarihi kaynaklar; Anavarza'nın Roma Dönemi'nden başlayarak, tarih sahnesinden çekilme tarihi olan 1375 yılındaki son Memluklu saldırısına kadar olan kısmını genel ve ayrıntılarıyla önümüze koymaktadır. Kentin 1375 te terk edilmesinden sonra bir daha iskân görmediği ve o tarihteki haliyle kaderine terk edildiği genellikle kabul edilen ortak görüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Çukurova Bölgesi'nde muhkim bir takım göçer Türkmen obalarını Anavarza ve yöresine yerleştirme çabaları dışında kentin adı pek fazla zikredilmez. Yıkılmaya yüz tutmuş mekânlarıyla yalnızlığa ve unutulmuşluğa terk edilen Anavarza bu durumunu 1835 li yıllara kadar korumuştur. Sözü edilen tarihte, Fransız mimar, kâşif, tarihçi, arkeolog, yazar ve gezgin olan, Félix Marie Charles Texier, meşhur Anadolu seyhati sırasında Anavarza'yıda keşfederek, çizimler yaparak tanımlar ve üç ciltten oluşan "Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi" isimli eserinde etraflıca tanıtır. Bu seyahatin yayımlanmasından sonra başta Anadolu olmak üzere Anavarza batılı seyyah ve araştırmacıların akınına uğrar. Gelen seyyah ve araştırmacılar, Anavarza'nın mevcut durumunu tanımlar, tarihi hakkında bilgi verir ve kalıntıların çizimini yapar ve sonraki dönemlerde ise fotoğraflarını çekerek çeitli mecralarda yayımlarını yaparlar.

Bu çalışmada, Texier'den başlayarak Gough'un 1952 yılında yaptığı detaylı araştırmaya kadar, Anavarza hakkında şimdiye kadar çeşitli dillerde yapılmış olan ve ulaşabildiğimiz, seyahat notları, tanımlamalar, çizimler, fotoğraflar ve bilimsel çalışmaları derleyip toplayarak, kronolojik şekilde bir araya getirme çabasında olduk. Çalışmanın bir bütünlük oluşturması için daha önce Anavarza ile ilgili

yaptığımız yayınlara da başvurarak güncel değerlendirmelerde bulunduk. Eserin ortaya çıkmasında bilimsel belge, kaynak ve bilgilerin yanı sıra, günümüze kadar yapılmış bilimsel çalışmalar, araştırma ve derleme eserler ile diğer çalışmalar temin edilmeye çalışılmıştır. Bu kitabın çalışma aşamasında emeği geçenlerden; mesai arkadaşım Prof. Dr. Şerife TALİ'ye, son okumayla düzelteleri yapan Dr. Öğr. Üyesi Gülferi AKIN ERTEK'e, Gough'un çevrisinde yardımını esirgemeyen Huriye SAKALLIOĞLU'na, Saha çalışmalarımız sırasında Kozan'da bizi misafir eden Güler DEMİRER'e, Alper DEMİRER'e, Meral DEMİRER ve Mustafa Kemal DEMİRER'e, Arkeolog MA Âdem YILDIZ'a her zaman yanımda olan eşim Dr. Emine Anıl BUYRUK ve moral desteğini gördüğüm oğlum Ata BUYRUK'a, son olarak da eserin sizlere ulaşmasına vesile olan Akademisyen Yayınevine teşekkür ederim.

Prof. Dr. Hasan BUYRUK
ORDU 2026

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BÖLÜM 1	
ANAVARZA’NİN COĞRAFİ KONUMU, TARİHÇESİ VE TANIMI ...	3
BÖLÜM 2.....	13
SEYYAH VE ARAŞTIRMACILARIN KALEMİNDEN ANAVARZA.	13
2.1. Charles Texier	13
2.2. William Burckhardt Barker.....	23
2.3. Victor Langlois	27
2.4. C. Favre ve B. Mandrot.....	37
2.5. Edwin J. Davis	40
2.6. Vital Casimir Cuinet	46
2.7. M. Gustave Schlumberger.....	47
2.8. J. Theodore Bent	54
2.9. Rudolf Heberdey	58
2.10. Gertrude Margaret Lowthian Bell.....	60
2.11. Leonce Alishan.....	115
2.12. Michael Richard Edward Gough	125
SONUÇ.....	165
KAYNAKÇA	167
YAZAR HAKKINDA.....	170

KAYNAKÇA

- Abül-Farac, Gregory**, *Abül-Farac Tarihi*, C. 1, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yay., İstanbul 1999.
- Alishan, Leonce**, *Sissouan, ou l'Arméno-Cilicie: géographique et historique*, Venise 1899.
- Barker, William Burckhardt**, *Lares and penates: Or, cilicia and its governors. A Short Historical Account of That Province From The Earliest Times to The Present Day*, Ingram Cook and co., London 1853.
- Bell, Florence**, *The Letters of Gertrude Bell* (Selected and Edited by Lady Bell), Vol. I, London 1927.
- Bell, Gertrude Lowthian**, "Notes on a Journey Through Cilicia and Lycaonia", *Revue Archeologique*, Quatrieme Serie, T. 7, Presses Universitaires, 1906, ss. 1-29.
- Bent, J. Theodore**, "Recent Discoveries in Eastern Cilicia", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 11, 1890, ss. 231-235.
- Buyruk, Hasan**, Sis'i (Kozan) Akdeniz'den Kapadokya'ya Bağlayan Kervan Yolu Kaleleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2011.
- Buyruk, Hasan**, Gertrude Bell'den Günümüze Fotoğraflarla Anavarza, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi, 33, 2014 176-215.
- Buyruk, Hasan**, (2016). Konumu Geçmişi ve Kimliği ile Anavarza. ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD), 6(3), 2016, 695-710.
- Buyruk, Hasan**, Gertrude Bell'den Günümüze Fotoğraflarla Anavarza (Anazarbus): "Fotoğraflarda Anavarza'nın 110 Yılı", Lap Lambert Academic Publishing, 2017.
- Buyruk, Hasan**, Anavarza Antik Kentinin Bizans Surları. ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD), 8(2), 2018, 299-311.
- Cicci, Emanuele C.**, "The Bathing Complexes of Anazarbos and the Baths of Cilicia" *Adalya XVI*, 2013, 141-166.
- Cuinet, Vital**, *La Turquie d'Asie, géographie administrative: statistique, deskriptife et raisonnée de chaque province de l'Asie Mineure*, Paris 1894.
- Cumont, Franz V. M.**, *The Mysteries of Mithra*, The Open Court Publishing Company, London 1903.
- Dağ, Mustafa**, "Düün-ı Umümiyye İdaresi Genel Sekreteri Fransız Gezgin Vital Cuinet'nin Gözüyle Urfa Sancağı (1890)", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Cilt 23, Sayı 1, 2024, ss. 195-220.
- Davis, Edwin J.**, *Life in Asiatic Turkey: a journal of travel in Cilicia (Pediæ and Trachæa), Isauria, and parts of Lycaonia and Cappadocia*, London 1879.
- Davis, Edwin John**, *Asyatik Türkiye'de Yaşam*, Çev. Haluk Uygur-Hakan Yaman, Akademisyen Kitabevi, Ankara 2022.
- Doğan, Süheyla ve Ayaz, Hayrettin**, "XIX. Yüzyılda Batı'da Yabancılara Osmanlı Türkçesi Öğretimi: W. B. Barker Örneği", *Külliyyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, Nisan 2017, ss. 62-84.
- Edwards, Robert W.**, *The Fortifications of Armenian Clicia*, Washington 1987.
- Engelmann, Iris, Niewöhner, Philipp**, "Bauen nach der Krise: Die Spoliengalerie an der Apsis der Apostelkirche von Anazarbos," *Krise und Kult: Vorderer Orient und Nordafrika von Aurelian bis Justinian*, ed. D. Kreikenbom, K. U. Mahler, and T. M. Weber, De Gruyter, 2010), Wiesbaden 2010, ss. 109-137.
- Erhan, Fatih**, "Roma Döneminde Adana", *Tarihte Adana ve Çukurova, C.I*, Akademisyen Yay, Adana.

- Ersan, Mehmet**, “Wilbrand von Oldenburg Seyahatnamesine Göre XIII. Yüzyılın Başlarında Çukurova”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, https://turkoloji.cu.edu.tr/ÇUKUROVA/sempozyum/sem_p_3/ersan.php.
- Eyce, Semavi**, “BELL, Gertrude Lowthian”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 5, Ankara 1992.
- Favre, C. ve Mandrot, B.**, “Voyage en Cilicie 1874”, *Bulletin de la Societe de Geographie*, Septieme Serie Tome Quinzieme, Paris 1878, ss. 5-37.
- Freely, John**, *Türkiye Uygurluklar Rehberi 4 Akdeniz Kıyıları*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2008.
- Gough, Michael**, “Anazarbus”, *Anatolian Studies*, 2, Ankara 1952, s. 85.
- Gökhan, İlyas ve Çelik, Mehmet Yusuf**, “Harun Reid ve Oğulları Döneminde Adana ve Çevresi”, *Tarihte Adana ve Çukurova*, C. I, Adana 2016, ss. 325-352.
- Gülşen. F. Fatih, Tosun, Kazım, Arslan Tabakoğlu, Oya, Dervişoğlu, Nedim, Yastı, Nalan, Kiminsu, Betül, Gülşen, Hazal**, “Yeni Bulgular Işığında Anazarbos’da Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları”, *Anazarbos & Anavarza*, C. II, Akademisyen Yayınevi, Ankara 2021, ss. 163-184.
- Hançer, Elmon**, “Kilikya Ermeni Krallığı’nda Sosyokültürel yaşam ve Başkent Anavarza’da Kültürel Miras’ın İzleri”, *Anazarbos & Anavarza*, C. II, Akademisyen Kitabevi, Ankara 2021, ss. 113-144.
- Heberdey, Rudolf**, “Das Ebene Kilikien”, *Reisen in Kilikien*, ausgeführt 1891 und 1892, Wien 1896, ss. 32-39.
- Hellenkemper, Hansgerd**, *Burgen Der Kreuzritterzeit in der Grafschaft Edessa Und im Königreich Kleinarmenien*, Rudolf Habelth Verlag GMBH, Bonn 1976.
- Hild, Friedrich ve Hellenkemper, Hansgerd**, *Kilikien und Isaurien*, Tabula Imperii Byzantini 5, Denkschriften der österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien, philos.-hist. Kl. (Vienne, Autr.) 215, Wien 1990.
- Kaftanlı, Ufuk Ali**, “Çevriler, Küçük Asya’nın Yörükleri”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı 23, 2021, ss. 221-254.
- Langlois, Victor**, *Kilikya’ya Yolculuk*, Çev. Ayşe Ateşoğlu, Akademisyen Kitabevi, Ankara 2021.
- Langlois, Victor**, *Numismatique de l’Arménie au moyen âge*, Paris 1855.
- Langlois, Victor**, *Rapport Sur l’Exploration Archeologique De La Cilicia Et De La Petite-Armenie Pendant Les Annees 1852–1853*, Paris 1854.
- Langlois, Victor**, *Voyage a Sis, Capitale De l’Armenie Au Moyen Age*, Paris 1855.
- Langlois, Victor**, *Voyage Dans la Cilicie et Dans Les Montagnes Du Taurus Execute Pendant Les Annees 1852–1853*, Paris 1861.
- Mac Evitt, Christopher H.**, *Crusades and The Christian World of The East: Rough Tolerance*, Pennsylvania 2007.
- Molin, Kristian**, *Unknown Crusader Castles*, New York/London 2011.
- Nicolle, David ve Hook, Adam**, *Crusader Castles in The Holy Land 1097–1192*, London 2004.
- Rabuni, Vahram**, *Rubenyanların Tarihi*, Çev. İlhan Aslan, Post Yayınevi, İstanbul 2023, s. 23.
- Salman, İsmail**, “Adana’nın Antik Kentleri”, *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, (Ed. Erman Altun-M. Sabri Koz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.
- Salman, İsmail**, Adana Adana İlçeler Kültür Envanteri II, Ulusoy Ofset, Adana 2008.
- Sayar, M. Hamdi**, “Doğu Kilikya’da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1990”, *AST IX*, 1992, ss. 203-221.
- Sayar, Mustafa H. ve Konyar, Erkan**, “Kozan (Adana) Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanter Çalışması 2005”, *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*, 6/2007, ss. 37-46.
- Sayar, Mustafa H.**, “Çukurova eskiçağ Tarihi Araştırmaları”, *Tarihte Adana ve Çukurova*, C.I, Akademisyen Yay., Adana 2016, ss. 11-54.
- Schlumberger, M. Gustave**, *Un empereur byzantin du Xe siècle, Nicéphore Phocas*, Paris 1890.
- Texier, Charles**, “Voyage dans l’Asie-Mineure de Sis a Trebisonde”, *Revue Francaise* 6, 1838, ss. 338-339.

- Texier, Charles**, *Description De L'Armenie, La Perse Et La Mesopotamie, Publi ee Sous Les Aus Pices, Des Ministres De L'intérieur et De L'instruction Publique Deuxieme Partie*, Paris 1852.
- Texier, Charles**, *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C. I-III, Çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ankara 2002.
- Ünal, Ahmet ve Girginer, Serdar**, *Kilikya-Çukurova, İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemi'ne Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, İstanbul 2007.
- Yıldız, Âdem**, *Kilikya Bölgesi Antik Anavarza Kentinin Yapı ve Taş Eserlerinin Malzeme Tespiti İle Petrografik İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana 2001.
- [https://en-m-wikipedia-org.translate.google/wiki/Michael_Gough_\(archaeologist?](https://en-m-wikipedia-org.translate.google/wiki/Michael_Gough_(archaeologist?) (E.T. 26.07.2024).
- https://en-m-wikipedia/wiki/Rudolf_Heberdey? (E.T. 23.08.2024) .
- https://en-m-wikipediaorg.translate.google/wiki/Ghevont_Alishan (E.T. 26.07.2024).
- <https://internationalreview.icrc.org/sites/default/files/S1816968600048507a.pdf> (E.T. 23.08.2024).
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/schlumberger-m-gustave> (E.T. 23.08.2024).